

АКСІОМАТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

AXIOMATIC ENFORCEMENT

Палій М.Б.,

кандидат юридичних наук,

завідувач відділення методичного забезпечення

навчального процесу навчально-методичного відділу

Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено спробу філософсько-правового дослідження аксіоматики правоохоронної діяльності. Акцентовано увагу на необхідності замислитись над цінністю людського життя у такому правовому полі, де закріплюються у законі право кожного на вибір, право свободи слова, право обирати, право гідності, панує верховенство права тощо. Ця функція повинна покладатися на державу, а саме – на правоохоронні органи, діяльність яких спрямована на захист прав, свобод та законних інтересів усіх суб'єктів правовідносин тощо.

Ключові слова: цінності, аксіологія, аксіоматика, правоохоронна діяльність, правоохоронець, філософія права.

В статье предпринята попытка философско-правового исследования аксиоматики правоохранительной деятельности. Акцентируется внимание на необходимости задуматься над ценностью человеческой жизни в таком правовом поле, где закрепляются в законе право каждого на выбор, право свободы слова, право избирать, право достоинства, царит верховенство права и тому подобное. Эта функция должна полагаться на государство, а именно – на правоохранительные органы, деятельность которых направлена на защиту прав, свобод и законных интересов всех субъектов правоотношений и тому подобное.

Ключевые слова: ценности, аксиология, аксиоматика, правоохранительная деятельность, милиционер, философия права.

The article attempts to study the philosophical and legal axioms of law enforcement. The attention on the need to reflect on the value of human life in this legal field, which are fixed by law the right of everyone to choose, the right to freedom of speech, the right to vote, the right to dignity, the rule of law prevails, and the like. This function should rely on the state, namely – law enforcement agencies, which are aimed at protecting the rights, freedoms and legitimate interests of all subjects of legal relations and the like.

Key words: value, axiology, axiomatic, law enforcement, police officer, the philosophy of law.

Постановка проблеми. Сьогодні чимало науковців, учених поглиблено вивчають правоохоронну діяльність, її функції, особливості, завдання та взаємозв'язок із суспільством, відтак мають власне бачення щодо її розвитку та подолання тих прогалин, що наявні у сучасній системі правоохоронних органів. У державі побутує думка, що ті демократичні ідеї та настрої, які зараз існують у громади, знайдуть своє втілення у реформуванні та реорганізації правоохоронної діяльності як такої. Суспільство потребує змін, які, своєю чергою, неможливі без нагальних та рішучих кроків щодо вдосконалення цілісної системи правоохоронних органів та її модернізації. Народ поважатиме та дослухатиметься до такої влади, яка зуміє почути свій народ та зробити все необхідне для того, щоб він жив у мирі, любові та єдності.

Стан дослідження. Теоретичною основою статті є напрацювання науковців, які досліджували різні аспекти окресленого питання. Передовсім це Г.В. Алексеев, С.С. Алексеев, В.Т. Білоус, В.С. Бліхар, Т.З. Гарасимів, А.П. Гель, М.С. Кельман, В.Ф. Опришко, П.М. Рабінювич, Л.К. Савюк, Р.Є. Строцький, А.С. Токарська, М.М. Цимбалюк, С.І. Шимон, М.Й. Штангрет, Н.С. Юзікова та ін.

Мета статті полягає у проведенні філософсько-правового дослідження аксіоматики правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В Українській державі поступово утверджується новий принцип формування відносин між людиною і державою – дозволено те, що не заборонено законом. Правовий порядок за таким принципом ґрунтується на засадах, відповідно до яких нікого не можна примусити робити те, що не передбачено законодавством. А органи державної влади, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на основі, в межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1, с. 27].

У ст. 3 Конституції України чітко зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає

перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Термін «правоохоронна діяльність» доволі часто вживається у сучасній юридичній літературі, проте єдиного підходу до визначення цього поняття та його ознак у правовій науці немає, що спричиняє численні дискусії з цього приводу [3, с. 5].

Правоохоронну діяльність як форму реалізації функцій держави здійснює розгалужена система органів. Органи, що виконують правоохоронні функції держави, отримали назву «правоохоронні». Система правоохоронних органів охоплює правоохоронні органи загального та спеціального призначення, систему судових органів та правозахисних організацій. Багатоманітність системи правоохоронних органів, напрямів їх діяльності, функціональний розподіл та наявність відповідної спеціалізації дають змогу визначити органи, що є складниками цієї системи.

Питання щодо того, які органи вважати правоохоронними, у юридичній літературі вирішується по-різному, тому є предметом численних дискусій. У законодавстві чітко не визначені поняття, система правоохоронних органів та їхні ознаки. Конституція України використовує одночасно терміни «правоохоронні органи», такі, «що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство» тощо, проте чіткого переліку цих органів не наводить. Тому передусім слід з'ясувати, які органи за галузевими законами належать до правоохоронних [3, с. 7].

Отже, під правоохоронною діяльністю розуміють таку державну діяльність, яка провадиться з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних засобів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку [4, с. 6].

Необхідність визначення поняття правоохоронної діяльності та потреба зміцнення її інститутів аргументовані цілою низкою взаємопов'язаних чинників, одним із яких є охорона та захист прав громадян та цінність їхнього життя.

Діяльність різноманітних державних органів і окремих службових осіб свідчить про те, що, виконуючи свої професійні функції та завдання, вони подекуди порушують

конституційні права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб. У динамічному державному житті зростає ймовірність порушень права або зловживання правом без формальних порушень закону. Тому захист прав громадян через правозахисні інституції потрібен, попри наявність системи контролю за законністю з боку органів прокуратури, суду, контролюючих повноважень інших державних органів [1, с. 14]. Сутнісні характеристики аксіологічного визначення правоохоронної діяльності неможливе без чіткого поєднання держави, суспільства і особи як одного непорушного, єдиного елемента, існування якого можливе лише у демократичній державі.

Аналіз цих проблем безпосередньо пов'язаний із дослідженням суспільства загалом і громадянського суспільства зокрема. Для того, щоб досягнути співвідношення і механізми зв'язку суспільства, особи і держави, роль суспільства у формуванні державної влади і демократичних інститутів, слід чітко уявляти природу і сутність цього суспільства, його структуру і соціальний організм [5, с. 200]. Питання суспільства та громадського суспільства вивчав П.М. Рабінович [6], який, зокрема, вважає, що суспільство – це система взаємодії людей, що пов'язані між собою інтересами у сфері виробництва, обміну, споживання життєвих благ і встановлюють межі поведінки у спільних інтересах за допомогою соціальних норм (зокрема – юридичних).

До кожного суспільства треба підходити конкретно-історично. У кожному суспільстві є своя система відносин – економічних (форми власності, виробництво, розподіл, обмін тощо); соціальних (відносини між різними групами населення); політичних (ставлення груп населення до політичної влади, участь громадян та їхніх об'єднань у політиці); ідеологічних (духовних) (культура, характер світогляду – демократичний, тоталітарний).

У кожному суспільстві є свої суб'єкти соціального спілкування – особа, сім'я, стан, клас, група, нація, держава тощо. Суспільство – складна динамічна система взаємозв'язків людей, об'єднаних сімейними, груповими, становими, класовими, національними відносинами. Саме нині питання людської гідності стає надактуальним. Події, що відбулися в Україні впродовж листопада 2013 р. – лютого 2014 р., засвідчили, що українці – єдиний, неподільний народ, який може і буде відстоювати власні інтереси навіть ціною свого життя. Будучи наділені внутрішньою силою, збагачені ідеєю збереження унітарної держави, люди здатні об'єднатися і довести усьому світу, що українці як нація – нездоланна сила, котра прагне будувати демократичне та громадське суспільство, де не буде поборів ані з боку владної верхівки, ані з боку правоохоронних органів.

Складниками демократичної політичної системи громадянського суспільства є духовні елементи (політична свідомість; політичні норми; політична культура; політичні відносини); а також матеріальні елементи (держава; політичні партії; громадсько-політичні організації та рухи; об'єднання; політична особа, тобто суб'єкт політики, який залучається до політичного життя як громадянин, реалізуючи свої політичні права шляхом участі у роботі політичних партій, громадсько-політичних організацій, виборчого процесі (формуванні політичних інститутів держави), референдумах, а також як представник виборних інститутів держави (наприклад, депутата) тощо) [7, с. 21].

Характерною ознакою демократичної політичної системи є незалежна діяльність будь-яких засобів масової інформації, функціонування телекомунікаційних систем, наявність можливості у політичних партій, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, державних і недержавних установ засновувати засоби масової інформації і бути видавцем. Це, зокрема, забезпечить інформаційні потреби громадянського суспільства, налагодить комунікативні зв'язки між його структурними елементами.

Найдосконаліший, гармонійний тип відносин суспільства і держави досягається на вищих рівнях їхнього розвитку за умови становлення громадянського суспільства й соціальної правової держави. Як свідчить історія цивілізаційного процесу, розвинутому громадянському суспільству відповідає демократична форма соціально-правової державності – результат діалектичного розвитку держави, в якій надається пріоритет правам людини, а відтак формуються функції, визначаються методи діяльності, відповідні інститути, механізми і засоби забезпечення прав людини і громадянина.

Нині захист прав людини є основною метою та завданням правової держави, в якій панує верховенство права, діють норми моралі, розвинені загальнолюдські цінності, провадиться робота усіх правоохоронних органів щодо захисту та збереження людського життя [8, с. 84–85].

До основних тенденцій розвитку прав людини належить поширення у суспільній свідомості твердження про те, що саме людина є первинним, головним суб'єктом права; утвердження у свідомості суспільства розуміння прав людини як соціально-історичного явища; утвердження принципу правової рівності та його поширення на дедалі більше коло людей; збільшення «каталогу» прав людини (як результат зростання їхніх потреб), якому не завжди відповідають реальні можливості задоволення деяких прав (тобто права людини фіксуються у законодавстві «достроково», «випереджувально»); зростання кількості країн, які допускають наддержавний (міжнародний) контроль за станом дотримання прав людини.

Внаслідок того, що після Другої світової війни права людини поступово переставали бути лише внутрішньою справою держав, виникла, утверджується та набуває дедалі більшого поширення ідея утворення нового міжнародного правового порядку. З-поміж найважливіших його рис слід виокремити такі як універсалізація концепції прав людини, поширення її на дедалі більшу кількість держав; поширення верховенства норм міжнародного права щодо норм внутрішньодержавного законодавства з питань прав людини; об'єктивна поінформованість світової громадськості про стан дотримання прав людини у різних країнах; утворення і розгортання діяльності неурядових (громадських та інших) організацій із захисту прав людини, їх державна підтримка; підвищення ефективності міжнародних контрольних механізмів щодо захисту прав людини [6, с. 8].

Юрисдикційна форма захисту – це діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених і оспорюваних суб'єктивних прав. Суть її полягає в тому, що особа, права і законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається по захист до державних або інших компетентних органів (до суду, арбітражного, третейського суду, вищої інстанції тощо), які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення [9, с. 30].

Відтак сьогодні важливо, щоб державні органи, що покликані захищати права громадян, були прозорими, відкритими до народу та сповідували принципи верховенства права, законності та рівності усіх перед законом.

З позиції загальної системи цінностей, що створилася у сучасному суспільстві, право повинно відповідати вимогам моралі [10, с. 406]. Але далеко не всім, не будь-яким і не ідеологізованим (наприклад, вимоги «комуністичної моралі»), а загальноприйнятим, загальнолюдським, елементарним етичним вимогам, основним засадам християнської культури або культури, тотожній християнській, зокрема буддизму, ісламу.

Елементарні загальнолюдські вимоги, засновані на Христових заповідях («не кради», «не убий» тощо), не тлумачаться однозначно, а становлять більш конкретизовані і розгорнуті нормативні положення, що пов'язані з сучасним рівнем цивілізації (сумлінність, обіцянка, відчуття

персональної відповідальності за свої вчинки, прилюдне визнання своєї провини тощо). Основним постулатом, визначальним феноменом права залишається втілення в правовій матерії, у всіх його підрозділах вимоги справедливості, однакової міри й однакового юридичного підходу, яке в юридичній сфері трансформується в найважливіше правове начало – необхідність справедливого права і справедливого його застосування, тобто правосуддя [11, с. 35].

Підвищення ролі і значення права, політичний і ідеологічний плюралізм, забезпечення прав людини – нерозривні складники демократії. Не може існувати демократії за відсутності поваги до прав людини. Очевидно, що утвердження демократії створює умови для забезпечення прав людини. Водночас із процесом імплементації в національне законодавство загальнонародських стандартів прав і свобод особистості в країні відбувається процес удосконалення інститутів їх побудови і захисту.

Звісно, сучасне соціально-економічне становище країни ускладнює повномасштабне формування демократичних інститутів. Захист і забезпечення прав особистості – це один із основних чинників ефективного вирішення складних завдань перехідного періоду, створення гарантій демократичного розвитку. Відтак особливого значення набуває правоохоронна діяльність як один із видів державної діяльності. Як форма активного і усвідомленого ставлення до навколишнього світу будь-яка діяльність, зокрема і правоохоронна, має мету, засіб, результат і сам процес діяльності [12, с. 1–2].

Водночас існують і стереотипи аксіологічного сприйняття правоохоронної діяльності громадянами відповідно до вікових категорій. Виявлено, зокрема, що стереотипи аксіологічного виміру правоохоронної діяльності у громадян і фахівців-правоохоронців не завжди збігаються, особливо щодо відповідальності у підході до несення служби, працездатності, претензійності, дисциплінованості, лицемірства тощо, що, безперечно, негативно позначається на аксіологічній визначеності правоохоронної діяльності загалом. Сюди, з-поміж іншого, також можна віднести й агресивне ставлення фахівців-правоохоронців до громадян, неповагу до честі та гідності людини, безвідповідальність до виконання службових обов'язків, деструктивну поведінку та інше, що впливає на формування не так негативного стереотипу аксіологічного сприйняття правоохоронної діяльності, як визнання відсутності загалом її аксіологічного виміру та ін.

Висновки. Підсумовуючи, хочемо акцентувати увагу на тому, що підвищення ролі і значення права, політичний та ідеологічний плюралізм, забезпечення прав людини – нерозривні складники демократії. Не може існувати демократії за відсутності поваги до прав людини. Очевидно, що утвердження демократії створює умови для забезпечення прав людини. Водночас із процесом імплементації в національне законодавство загальнонародських стандартів прав і свобод особистості в країні відбувається процес удосконалення інститутів їх побудови і захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / В.Т. Білоус [и др.]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
2. Конституція України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
3. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник / Н.С. Юзікова. – К.: Істина, 2006. – 320 с.
4. Гель А.П. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник / А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.
5. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник / П.М. Рабінович. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
7. Правознавство: Підручник / В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С.І. Шимон [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 767 с.
8. Бліхар В.С. Аксіологічне обґрунтування правоохоронної діяльності: Монографія / В.С. Бліхар, М.Б. Палій. – Львів: Ліга-прес, 2016. – 268 с.
9. Алексеев С.С. Философия права: история и современность, проблемы, тенденции, перспективы / С.С. Алексеев. – М.: Норма, 1999. – 329 с.
10. Бліхар В.С. Вплив цінностей на формуванні особистості в контексті філософсько-правових інтенцій / В.С. Бліхар // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 2. – С. 405–413.
11. Алексеев С.С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность / С.С. Алексеев. – М.: Норма, 2001. – 176 с.
12. Савюк Л.К. Правоохранительные органы: Учебник / Л.К. Савюк. – М.: Юристъ, 2004. – 671 с.